

Je Ukrajina (jadernou) velmocí?

Po rozpadu Sovětského svazu začala v roce 1992 jak v politických a ekonomických kruzích, tak i ve vojenskoodborných grémiích různého druhu a úrovně, diskuse o všech aspektech dalšího vývoje a významu nově vzniklých států. Největší pozornost byla věnována kromě pobaltských států Ukrajině jako největšímu a vojenskostrategicky nejdůležitějšímu státnímu útvaru z dědictví bývalého SSSR.

Tato pozornost byla však poznamenána amatérským přístupem k jednotlivým aspektům její další existence, který často nesl rysy méně seriózní žurnalistiky a přidržoval se různých klišé, na jejichž vzniku měly svůj podíl i celkem renomované sdělovací prostředky. *Nejvíce amatérismu se však objevilo při posuzování vojenskostrategických aspektů místa a úlohy Ukrajiny* v nové situaci. Jejich tenorem bylo tvrzení o velmocenské pozici Ukrajiny a o jejím statutu „třetí největší jaderné mocnosti“ na světě. Je tedy nanejvýš vhodné podrobit tuto problematiku střídavě a reálné analýze jejích rozhodujících ukazatelů.

Není snad nutno zdůrazňovat, že by Ukrajina sotva dosahovala úroveň světové velmoci, která je v podstatě jen jedna. Její zařazování se pohybuje v kategorii regionální velmoci, což vyvolává představu o jejím srovnatelném postavení v kategorii Německa, Francie nebo Velké Británie. Při podrobnějším rozboru se však tato představa ukazuje jako krajně nereálná.

Položme si tedy otázku, jaké vlastnosti musí mít stát, aby mohl být pokládán za velmoc a které podmínky by měl splňovat.

- Je to v první řadě geografický rozsah jejího území, spojený s geostrategicky významnou polohou celého státního útvaru a přístupem ke světovým mořím.

- Dále zde hraje významnou úlohu jak počet obyvatelstva jako kvantitativní ukazatel, tak i jeho schopnosti, tj. kvalita vzdělání a obecné schopnosti jako ukazatel kvalitativní.

- Patří sem i hlavní ekonomické ukazatele, především odpovídající mnohostranná surovinová základna a zdravé a výkonné hospodářství.

- Za velmoc nemůže být pokládán stát, který nedosahuje světové úrovně výzkumu a vědy, i když není a sotva může být na této úrovni ve všech oblastech a disciplínách.

- Ekonomické a vědeckotechnické možnosti jsou předpokladem pro vojenskostrategický aspekt velmocenského statutu, který zahrnuje výrobu úplného sortimentu zbraňových systémů, dobře připravené a výkonné ozbrojené síly všeho druhu s možností globální anebo alespoň kontinentální působnosti.

● To vše musí být zastřešeno rozumnou zahraniční politikou, poskytující i možnosti vykonávat úlohu respektovaného arbitra v mezinárodních sporech všeho druhu a v různém geografickém prostoru. Podmínkou takové zahraniční politiky musí však být trvalá vnitřní konsolidace státu na základech demokracie a respektování lidských práv. Jinak by tato politika nebyla hodnověrná.

● Ne snad nejdůležitějším, ale závažným znakem velmocenského postavení je i schopnost získávat spojence a sympatizanty jak v blízkém sousedství, tak i v regionálním (kontinentálním), případně i světovém měřítku, získat odpovídající vliv v mezinárodních organizacích všeho druhu a tím i široké možnosti poskytování pomoci při řešení mezinárodních problémů v duchu příslušných ustanovení Charty OSN a dalších relevantních dokumentů mezinárodního práva.

Uvedené podmínky jsou vyjádřeny rámcově a nečiní si nárok na úplnost a podrobnost. Je však možno konstatovat, že jsou v nich obsaženy alespoň nejdůležitější.

Aplikováno na předmět našeho zkoumání - Ukrajinu - je na místě podrobit ji konfrontaci uvedených požadavků s realitou, případně s dohlednou perspektivou a vyvodit závěry pro její kategorizaci.

Celkovou plochou svého území (603 700 km²) a počtem obyvatel (52,2 miliónu) se Ukrajina zařazuje do skupiny evropských zemí, reprezentovaných například Francií a Velkou Británií. To však je také jediný parametr, který ji s nimi spojuje. Ve všech ostatních je zde velký kvalitativní rozdíl.

Ale ani uvedené parametry nelze považovat za plně stabilní. Ze svrchovanosti Ukrajiny se všemi způsoby snaží uvolnit Krym (70 % ruského obyvatelstva) za tiché pomoci Ruska, Maďarsko neoficiálně považuje Karpatskou Ukrajinu za část svého historického dědictví a Polsko nezapomnělo na polský charakter oblasti Lvova. Navíc je z celkového počtu obyvatelstva téměř 25 % Rusů, usídlených převážně na tzv. levobřežní Ukrajině a silně promíchaných i v jiných oblastech státu. Tato menšina tihne kulturně, historicky i ekonomicky k Rusku.

Kromě toho je ukrajinské obyvatelstvo rozděleno i nábožensky, kde proti pravoslavné většině stojí řeckokatolická menšina, nacionálně vyhraněnější a usídlená především na západní Ukrajině. Není náhodou, že ultranacionalistické hnutí Ruch má právě zde největší oporu. K tomu zbývá dodat, že převážně z této skupiny obyvatelstva se v druhé světové válce rekrutovali příslušníci zbraní SS (divize Galizien).

Je to právě hnutí Ruch, které uplatňuje územní nároky vůči Polsku, Rumunsku i Slovensku a tvrdí, že 21. století bude stoletím válek mezi národy.

Ani toto hnutí, ani mentalitu ukrajinských národovců nelze však pochopit bez zásadní znalosti předchozího historického vývoje.

Ukrajinské dějiny začínají spolu s ruskými v 9. století založením Kyjevské Rusi, spojenectvím východoslovanských kmenů. Odtud začala expanse slovanského obyvatelstva na východ a severovýchod. Ve 12. a 13. století se Ukrajina dostává do područí Zlaté hordy a jejího epigona - „Krymského chanátu“. V pozdním středověku se dostává pod panství polsko-litevské. Pokusy o vytvoření vlastního státní-

ho útvaru vždy ztroskotaly. V 17. století se Ukrajina stala součástí Ruska, kde setrvala až do vyhlášení nezávislosti 24. srpna 1991.

V 19. století se začalo formovat ukrajinské národní hnutí. Po Říjnové revoluci existovala po určitou dobu ukrajinská národní republika, zpočátku za podpory Německa až do jeho zhroutení v listopadu 1918. Avšak v roce 1919 obsadila s konečnou platností Kyjev Rudá armáda a v roce 1922 se Ukrajina stala sovětskou republikou.

Projevy ukrajinského nacionalismu ve dvacátých a třicátých letech tohoto století Stalin krutě potlačil. V době kolektivizace byly milióny Ukrajinců deportovány na Sibiř a odhaduje se, že několik dalších miliónů zemřelo hladu. Značná byla i poříjnová emigrace na Západ. Šlo především o inteligenci a výsledkem této emigrace mimo jiné je, že dnes žije v USA a Kanadě více než 1,5 miliónu Ukrajinců a jejich potomků.

Po druhé světové válce bylo území Ukrajiny rozšířeno na západ o bývalá polská území. V roce 1954 dostala Ukrajina od Ruska danajský dar, o němž byla již řeč - totiž Krym, na který se dnes po skupinách a po rodinách snaží vrátit krymští Tataři, deportovaní do střední Asie za kolaboraci s nacisty.

Z mezinárodně-politického hlediska je Ukrajina zakládajícím členem OSN. Vděčí za to paradoxně Stalinovi, který si v této světové organizaci vymínil pro jeden stát tři hlasy jako odměnu za rozhodující podíl bývalého SSSR na porážce nacistického Německa.

Velikosti a počtu obyvatelstva Ukrajiny rozhodně neodpovídá její hospodářský potenciál. Přestože její podíl na celkové produkci bývalého SSSR činil 16 % a v agrární produkci se blížil 40 %, nemůže se s výkonností hospodářství relevantních evropských států srovnávat. V zemědělství zdaleka nedosahuje hektarových výnosů západních států a systémové nedostatky v dopravě a dalším zpracovávání zemědělských produktů snižují navíc jak kvalitu, tak i kvantitu výrobků tohoto odvětví.

Ukrajina má sice širokou průmyslovou základnu a určité množství i sortiment surovin (železo, uhlí, část. mangan), dosti významnou produkci železa a oceli, avšak její konkurenční schopnost například ve výrobě spotřebního zboží nebo i investičních celků je nepatrná. Navíc je závislá na Rusku v oblasti energetiky i průmyslové spolupráce.

Hospodářství je v současné době téměř ochromeno neschopností důsledně realizovat hospodářské reformy, která vede ke zbídačování obyvatelstva a k sociálním otřesům, což opět snižuje stupeň konsolidace a důvěryhodnosti státu v zahraničí.

Geostrategická poloha Ukrajiny neodpovídá velmocenským parametrům. Je jednoznačně východoevropská, jejím nejvýznamnějším sousedem s nejdelsími společnými hranicemi je Rusko, jehož vliv přes všechny otřesy bude dominantní. Od západní Evropy je fakticky i v přeneseném slova smyslu vzdálena. Nemá ani patřičný vliv směrem na Balkán a sousedství s Polskem a Rumunskem přináší více problémů než může deklarované dobré sousedství přikrýt. Imponovat může Ukrajina snad jen Slovensku, Maďarsku a Moldávii. Bělorusko je (a patrně i v budoucnu zůstane) v ještě silnějším vlivu Ruska. Kromě toho má Ukrajina přístup prakticky pouze k Černému moři a od světových moří může být kdykoliv oddělena Bospo-

rem. Většina světových leteckých linek se jí vyhýbá a tato situace se může změnit kvantitativně, nikoli však kvalitativně. Totéž v podstatě platí i pro dopravu silniční a železniční, která je nadto slabě rozvinuta co do hustoty sítě a technického stavu. Investice k jejímu zlepšení není vlastní hospodářství schopno v dostatečné míře poskytnout a v porovnání se zahraničím sotva dosáhnou odpovídající úrovně.

Vědeckotechnická a výzkumná základna Ukrajiny nese následky dělbý práce v rámci bývalého SSSR. Znamená to, že některá důležitá odvětví zde nejsou zastoupena vůbec, jiná jsou závislá na obdobných institucích, které zůstaly na území Ruska. Jejich osamostatnění není bez velkých investic v dohledu.

Zahraniční politika Ukrajiny je ve vývoji. Zatím jsou v ní zřetelné dva trendy - orientovat se perspektivně na evropské politické, bezpečnostní a ekonomické struktury a zakotvit dobré styky se sousedy. Ani v tomto však není důsledná, protože sousedem je i Rusko, vůči kterému se chová dvojznačně. Na jedné straně si uvědomuje svoji závislost i vliv Ruska, se kterým musí reálně uzavřít jakýsi modus vivendi, na druhé straně projevuje k němu zřetelnou nechuť. Ve vztahu k USA jsou vztahy motivovány nadějí na finanční a ekonomickou pomoc. Jedná se zde spíše o posebníka než o partnera.

Konečně je zde dimenze vojenská všeobecně a jaderná zvláště. Je účelné posuzovat ji jak v oblasti pozemních vojsk, tak i letectva, protivzdušné obrany státu, válečného loďstva a jaderného potenciálu.

Ukrajina počítala po osamostatnění s celkovým početním stavem ozbrojených sil asi 600 000, což by byla, po ruské, početně nejsilnější armáda v Evropě. Ukázalo se ovšem, že ekonomika a rozpočet na tak veliké ozbrojené síly nestačí a bude reálnější počítat se dvěma třetinami tohoto počtu, tj. asi 400 000. I to se však ukazuje jako předimenzované a pokud nedojde k výraznému zhoršení mezinárodní situace, bude nutno počítat s dalším poklesem.

Stav a struktura pozemních vojsk je ještě plně v dědictví SSSR, s výjimkou politického zaměření. Přízpůsobování struktuře ozbrojených sil západních států ještě prakticky nezačalo a k zásadním změnám nedošlo ani v dislokaci. Změnilo se - i to jen částečně - národnostní složení ve prospěch Ukrajinců, pokud chtěli zůstat v armádě nebo se přestěhovat z ostatních oblastí bývalého SSSR. Tento proces dosud není ukončen. Výzbroj je rovněž sovětská se značnou závislostí na náhradních dílech všeho druhu.

Vojenské letectvo zůstalo na Ukrajině pouze v omezeném rozsahu a počtu, a to především letectvo vojenské a taktické. Ze strategického letectva, schopného nést jaderné zbraně, je na jejím území pouze do 40 strojů, které zastarávají a nejsou nahrazovány novými typy.

Systém protivzdušné obrany státu, zděděný po bývalém SSSR, byl zaměřen především na náletové směry ze západu a jihu. Nyní by měl dostat i aspekt východní. Jeho přebudování však v podstatě nezačalo a jsou studovány možnosti případného napojení na systém NATO. Používá převzatou techniku, která rovněž zastarává a nemá naději na obnovu v nejbližším časovém horizontu. To se týká hlavně elektroniky a systému vyhodnocování, řízení a kontroly.

Snad v nejméně záviděníhodné situaci se válečné loďstvo. Dosud není realizováno rozdělení Černomořské flotily mezi Rusko a Ukrajinu v celkovém počtu asi 350 plavidel a příslušného systému logistiky včetně námořních základen. Většina

jich je na Krymu, který je dnes politicky nejistou oblastí. Dohoda s Ruskem o předání větší části flotily jako kompenzaci za dluhy, především za energii i za jiné komodity, zatím nebyla realizována. Rusko si zřejmě nemíní nechat ohrozit své mocenské postavení ani v této oblasti. Situace vypadá tak, že ukrajinské válečné loďstvo nejen že nebude přítomné na světových mořích, jako je tomu u ostatních evropských států o srovnatelné velikosti, ale bude sotva s to ochránit své vlastní pobřeží v uzavřeném Černém moři.

Nejdůležitější a v zahraničním tisku nejfrekventovanější otázkou vojenskostrategického vlivu Ukrajiny je její jaderná výzbroj.

Nejpopulárnější přístup k problému je charakterizován prostým součtem jaderných prostředků, nacházejících se na území Ukrajiny, jako dědictví jaderné strategie bývalého SSSR. V lednu 1994 činil tento počet 1656 jaderných hlavic na 122 raketách SS-19, dislokovaných ve dvou prostorech (Chmelnickij a Pervomajsk) a na 46 raketách SS-24 (pouze v prostoru Pervomajsk). K tomu přistupuje 42 strategických bombardovacích letounů, z toho 22 Tu-95 S, schopných nést po 16 řízených střelách AS-15 s plochou dráhou letu a 20 bombardovacích letounů Tu-160 S, schopných nést po 12 obdobných řízených střelách AS-15. Z těchto letounů je však část ve špatném technickém stavu.

To jsou ovšem pouze strategické prostředky. Na území Ukrajiny bylo však dislokováno ještě přibližně 3000 taktických jaderných zbraní. Tyto zbraně byly postupně převezeny do Ruska na základě rusko-ukrajinského protokolu, upravujícího kontrolu jejich destrukce a v květnu 1992 bylo oznámeno jejich úplné stažení z ukrajinského území. Tím Ukrajina postoupila o značný krok k úplné denuklearizaci.

Článek 5 smlouvy o redukci strategických jaderných zbraní (START 1) zakazuje smluvním stranám rozmisťovat tyto zbraně mimo své území, což implikuje, že jaderné zbraně, rozmístěné na Ukrajině, v Bělorusku a Kazachstánu nemohou být považovány za ruské zbraně. Na základě toho USA rozhodly, že nástupnické státy bývalého SSSR mají být zapojeny do smluv regulujících jaderné odzbrojení. Po dlouhých jednáních byla vypracována dohoda zavazující Ukrajinu, Bělorusko a Kazachstán k respektování závazků bývalého SSSR, vyplývajících ze smlouvy START 1. 23. května 1992 podepsali zástupci těchto tří států, jakož i představitelé USA a Ruska, Lisabonský protokol, v němž se výše uvedené tři státy zavázaly přistoupit ke smlouvě o nešíření jaderných zbraní, neboli jinými slovy, stát se bezjadernými státy. Tím prakticky převzaly závazek zbavit se jaderných zbraní, umístěných na jejich území.

V případě Ukrajiny to ovšem vyvolalo řadu průtahů, spojených především s nesouhlasem v parlamentu, který zdržoval ratifikaci těchto mezinárodních smluvních aktů.

Zde není místo k hodnocení všech diplomatických tahů a obstrukcí, spojených s jadernými zbraněmi na Ukrajině. Vzniká otázka, proč takové průtahy vznikají a čím jsou motivovány.

V případě Ukrajiny se zpravidla uvádějí tyto důvody:

1. Ohrožená, případně ne dost spolehlivě zajištěná vlastní bezpečnost.
2. Nejistá vnitropolitická situace, v níž by vlastnictví jaderných zbraní přispělo k strategii „tvorby národa“.

3. Možnosti získání politické, ekonomické a bezpečnostní podpory, případně záruk jak od Západu, tak i od Ruska.

Je však iluzorní domnívat se, že výše uvedené jaderné zbraně představují použitelný deterent. Rusko má totiž jejich téměř totální kontrolu s výjimkou teritoriální působnosti. **Kódy pro zaměření a případné odpálení jsou v rukou příslušných orgánů Ruské federace.** Právě tak i údržba a zásobování potřebnými náhradními díly a potřebami, ať již v oblasti přístrojové techniky, pohonných hmot pro rakety a mechanických částí, je v ruských rukou a s ním i celý systém velení a kontroly. Průmysl vyrábějící všechny komponenty jaderných zbraní (hlavně hlavic) je umístěn převážně na území Ruské federace. Na Ukrajině se vyráběly v podstatě jen těla raket a stavěla jejich síla s příslušenstvím. Pro zajímavost lze uvést, že bývalý premiér Ukrajiny Kučma byl původně ředitelem závodu na hrubou výrobu raket. Z uvedeného vyplývá, že Ukrajina není schopna zajistit výrobu, instalaci, údržbu ani velení a kontrolu raket, rozmístěných na svém území.

Pokud jde o strategické jaderné zbraně používané letectvem, bombardéry nemohou použít střely s plochou dráhou letu bez cílových kódů, i když někteří znalci připouštějí, že i bez zaměřovacích a kontrolních mechanismů by mohly být použity jako pumy s volným pádem.

Ale i případné použití raket z pozemních odpalovacích zařízení je limitováno. Jak rakety SS-19, tak i SS-24 mají maximální dosah 10 000 km a bylo by velmi obtížné přizpůsobit jejich minimální dosah tak, aby mohly zasáhnout strategické cíle v evropském Rusku, tj. ve vzdálenosti 2000 až 2800 km od Kyjeva. Minimální dosah raket SS-24 je odhadován na 5000 km, zatímco SS-19 by mohly být se značnými obtížemi adjustovány na poněkud kratší dosah.

Aby tedy Ukrajina mohla mít alespoň věrohodnou odstrašovací schopnost, musela by získat fyzickou a operační kontrolu raket a jejich hlavic, vyvinout a udržovat systém velení a kontroly, získat geodetické údaje, nutné pro překódování raket na nové cíle, chránit rakety před předstihujícím úderem, vyvinout odpovídací systém údržby a znovupostavit výcviková, zkušební a výrobní zařízení pro případnou modernizaci. To vše si Ukrajina prostě nemůže dovolit.

Vzhledem k tomu, že jaderné zbraně na jejím území vznikly a vyvinuly se v integrované sovětské průmyslově-technologické infrastruktuře, nemohou tyto zbraně za současné situace působit jako hodnověrná a nezávislá jaderná síla. I kdyby Kyjev získal fyzickou kontrolu těchto zbraní bez ozbrojeného konfliktu s Ruskem, těžkosti s komplexem ostatních úkolů by byly nepřekonatelné a navíc nereálně nákladné. *Ukrajinské jaderné zbraně nebyly v podstatě udržovány po více než tři roky a přitom je zásadní údržba nutná každých 18 měsíců.* Rusko rovněž zastavilo obnovu tritia v bojových hlavicích, což činí jejich použití obtížným i když nikoliv nutně nemožným. Moskva má kromě toho přesné údaje o umístění a struktuře sil a v případě potřeby by je, jako poslední krok, mohla snadno vyřadit.

Vedoucí činitelé Ukrajiny nemohou všechny výše uvedené skutečnosti nebrat v úvahu a usilují o co nejvhodnější východisko ze situace, které se rysuje ve dvou rovinách:

1. Získat, jako kompenzaci za vzdání se jaderných zbraní, závazek Ruska, dodávat jaderné palivo pro provoz svých pěti jaderných elektráren, které produkují třetinu celkové výroby elektrické energie Ukrajiny.
2. Dostat přímou finanční výpomoc od USA, která by velmi prospěla nevýkonnému a rozvrácenému hospodářství. To je též v zájmu jak USA, tak i Evropské unie, které se obávají šíření jaderných zbraní jako největšího mezinárodního bezpečnostního rizika a raději vidí jaderné zbraně v rukou etablované a odpovědné jaderné velmoci - Ruska, které je vázáno smlouvami START a tyto smlouvy s finanční pomocí Západu již plní. USA se smlouvou s Ruskem z 31. srpna 1992 zavázaly koupit přibližně 500 tun jaderného paliva z delaborovaných jaderných hlavic v ceně 5 - 10 miliard dolarů. Vedle toho se poněkud podivně vyjímá prohlášení ukrajinské strany o tom, že její jaderný arzenál má cenu 6 miliard dolarů.

Ukrajina prochází v současné době obdobím velkých a kumulujících se ekonomických, bezpečnostních, zahraničních i vnitropolitických těžkostí. Konsolidace bude sotva možná v nejbližších několika letech a vyžádá si patrně dimenzi desítek let.

Přestože se začíná do značné míry obracet k Západoevropské unii a v březnu 1994 s ní podepsala dohodu o spolupráci (nikoliv ovšem o asociaci), bude v ní i v budoucnu nutně převládat vliv Ruska, opírající se kromě ekonomických a geostrategických parametrů i o náboženské, kulturní a historické tradice.

V jaderné oblasti má Ukrajina jediné východisko - vzdát se jaderných zbraní a nečinit si nárok na status jaderné mocnosti. V tom jsou Rusko, USA i Západoevropská unie zajedno. Jde v podstatě jen o to, za kolik se tento status dá „prodat“.

Konsolidaci státu budou nutně provázet ekonomické, sociální a národnostní otřesy. V této oblasti jsou prognózy dosti pesimistické, protože mezi obyvatelstvem vládne na jedné straně apatie, na druhé straně silná netolerance, která pod tlakem rozvrácené ekonomiky může explodovat.

Pro Rusko představuje Ukrajina součást tzv. blízkého zahraničí, které deklarovalo jako prostor svého přednostního zájmu. Západ si je toho vědom a nepočítá nyní s Ukrajinou jako s členem na členství v západoevropských strukturách, ale teprve až dozraje celoevropské řešení bezpečnostní problematiky. Rusko má pro něj větší specifickou váhu ve všech oblastech mezinárodních vztahů včetně bezpečnostních.

Na otázku, uvedenou v nadpise tohoto článku, si můžeme odpovědět zcela jednoznačně, že Ukrajinu nelze považovat za velmoc a to ani ekonomicky, geostrategicky nebo vojensky. Vzdání se jaderných zbraní bude jediné logickým důsledkem reálného rozboru situace.

Vzhledem k celkovému vnitropolitickému situaci a současnému i očekávanému vývoji mezinárodních vztahů bude mít Ukrajina především problémy ve svém regionu a sotva bude moci zvyšovat svůj vliv v jiných oblastech. Nepředstavuje aktuální

rizikový faktor pro střední a západní Evropu, pokud se bude řídit zásadou politického realismu.

V žádném případě to ovšem neznamená nebrat v úvahu budoucí ekonomické možnosti Ukrajiny a ztrácet ze zřetele její postavení jako potenciálního trhu, hlavně pro ekonomiky střeoevropských států včetně České republiky. A to je dobrý důvod pro rozvíjení přátelských vztahů a vzájemně výhodné kooperace. V pozadí však vždy musí stát reálné hodnocení situace a dohledných perspektiv.